

ภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ปริมาณหนี้เสียที่มีถึง 37 ล้านล้านเยน ราคาอสังหาริมทรัพย์ที่ลดลงอย่างฮวบฮาบ อัตราการว่างงานสูงเทียบเท่าสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และราคาหุ้นที่ตกลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะทั้ง 4 ประการ บ่งชี้ว่า ญี่ปุ่นอยู่ในภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจที่มีความซับซ้อน และมีความเกี่ยวเนื่องกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของญี่ปุ่นที่มีตัวแสดงสำคัญคือ Sei-Kan-Zai (Seiji ภาคการเมือง Kanryou ภาคราชการ Zaikai ภาคธุรกิจ)

ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่าง Sei-Kan-Zai นั้น มีบทบาทอย่างมากในยุคที่ญี่ปุ่นมีความเจริญทางเศรษฐกิจ แต่ในยุคโลกการค้าเสรีแบบปัจจุบันระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

บทความนี้จะมุ่งอธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์ของ Sei-Kan-Zai และภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และทิศทางการปฏิรูปทางโครงสร้างที่ญี่ปุ่นพยายามทำให้สำเร็จ

สาเหตุการป่วยทางเศรษฐกิจของ ญี่ปุ่น

“ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่าง Sei-Kan-Zai ในยุคโลกการค้าเสรีกลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น”

ความสัมพันธ์ระหว่าง Sei-Kan-Zai และภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ

● กลุ่มข้าราชการ และกลุ่มนักธุรกิจ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริษัทหลายบริษัทในญี่ปุ่นอยู่ในภาวะล้มละลาย ประกอบกับการเมืองภายในประเทศยังขาดเสถียรภาพ ข้าราชการประจำจึงมีบทบาทอย่างมากในการฟื้นฟูอุตสาหกรรมต่างๆ ในประเทศ

ข้าราชการประจำต้องเข้ามาโอบอุ้มช่วยเหลือภาคธุรกิจผ่านการแทรกแซงการดำเนินงานของธนาคาร ดังจะเห็นได้ว่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การตัดสินใจของธนาคารในการให้เงินกู้แก่บริษัทอุตสาหกรรมใหญ่ๆ ขึ้นอยู่กับความเห็นชอบของข้าราชการ

ระบบอุปถัมภ์แบบนี้มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ข้อดีคือเป็นระบบที่ช่วยให้ญี่ปุ่นฟื้นฟูเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและ

กลายเป็นประเทศที่เป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ข้อเสียของระบบนี้คือ ก่อให้เกิดความไม่โปร่งใสในการดำเนินธุรกิจจนเกิดการทุจริต ตลอดจนการตั้งกฎเกณฑ์และกำแพงภาษีเพื่อกีดกันสินค้าต่างชาติ ซึ่งความไม่โปร่งใสของทางราชการที่เคยเป็นเกราะคุ้มภัยในการทำธุรกิจให้กับบริษัทญี่ปุ่นในอดีต ได้กลายมาเป็นสิ่งที่บั่นทอนความสามารถในการแข่งขันในยุคการค้าเสรีในปัจจุบัน

● **กลุ่มนักการเมืองและกลุ่มนักธุรกิจ**

พรรค LDP เป็นพรรคการเมืองที่ครองอำนาจการบริหารประเทศอย่างยาวนาน ดังนั้น ในยุคที่ญี่ปุ่นมีความเจริญทางเศรษฐกิจ พรรค LDP จึงมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ภาคธุรกิจญี่ปุ่นสามารถแผ่ขยายการลงทุนและอิทธิพลไปได้ทั่วโลก โดยมีข้าราชการประจำเป็นตัวกลางที่คอยสร้างกลไกเพื่อคุ้มครองภาคธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นการกำกับดูแลการขอใบอนุญาตผ่านกระทรวง ทบวง กรม ตลอดจนตั้งกฎเกณฑ์และกำแพงภาษีเพื่อกีดกันสินค้าต่างชาติ เป็นต้น

กลไกที่ไร้ความยุติธรรม และไม่สมเหตุสมผลดังกล่าวเปิดช่องว่างให้ธุรกิจต่างๆ โดยเฉพาะธุรกิจก่อสร้างซึ่งสามารถแสวงหาผลประโยชน์ให้กับกลุ่มตนโดยให้สินบนแก่นักการเมือง LDP ที่มีอำนาจในการบริหารเพื่อแลกกับสัมปทานก่อสร้าง นอกจากนี้ พรรคการเมือง LDP ยังเล็งเห็นว่าธุรกิจก่อสร้างเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างงานและเงินไปยังพื้นที่ต่างๆ ในประเทศ ซึ่งย่อมส่งผลดีต่อการรักษาความนิยมของพรรค LDP

ท้ายที่สุดการส่งเสริมธุรกิจก่อสร้างจนทำให้ธุรกิจนี้เติบโตโดยปราศจาก พื้นฐานความต้องการที่แท้จริงจึงมีส่วนสำคัญทำให้เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ในญี่ปุ่น และเกิดหนี้เสียมากมายเนื่องจาก พรรค LDP ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียต่อการล้มละลายของธุรกิจก่อสร้างมักเข้ามาอุ้มบริษัทก่อสร้างดังกล่าวภาระหนี้สาธารณะจำนวนมากจึงตกอยู่กับประชาชนผู้เสียภาษี

● **กลุ่มข้าราชการและกลุ่มนักการเมือง**

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบราชการญี่ปุ่นเป็นกลไกสำคัญที่

“

หลังจากเศรษฐกิจ
ฟองสบู่ของญี่ปุ่นแตก
เมื่อ 10 กว่าปีก่อน ญี่ปุ่น
ก็ขาดเป้าหมายร่วมกัน
ระหว่างคนในชาติ ปัจจุบันญี่ปุ่น
จึงอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านและ
กำลังค้นหาตัวเอง
ในหลายๆ ด้าน

”

สหรัฐอเมริกาใช้ควบคุมญี่ปุ่นทางอ้อม
ข้าราชการประจำจึงมีบทบาทอย่างมาก
ในการวางนโยบายพัฒนาประเทศในทุกๆ
ด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านการส่งเสริมการ
ลงทุนของภาคเอกชน หรือการรักษาผลประโยชน์
ของนักธุรกิจที่อยู่ภายใต้แต่ละ
กระทรวง

อำนาจของข้าราชการประจำที่มี
มากเช่นนี้ จึงทำให้เหล่าข้าราชการ
ประจำมีอิทธิพลอย่างมากต่อการวาง
นโยบาย/การตัดสินใจอนุมัติโครงการ
ต่างๆ ของนักการเมืองไปโดยปริยาย จน
ก่อให้เกิดการฮั้วกันในการอนุมัติโครงการ
ต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่า นักการเมืองสังกัด
พรรครัฐบาลมักแสดงตนเป็นผู้แทน
กระทรวง ทบวง กรมใดกรมหนึ่ง โดย
การออกความเห็นเพื่อปกป้องผลประโยชน์
ของกระทรวงและองค์กรที่เกี่ยวข้องตลอดเวลา

ดังนั้น ข้าราชการและนักการเมือง
ญี่ปุ่นจึงพยายามต่อต้านการเปลี่ยนแปลง
หรือกระบวนการตรวจสอบ เนื่องจาก
ต้องการรักษาสถานภาพและผลประโยชน์
ของตนเอง ระบบการเมืองและ
เศรษฐกิจของญี่ปุ่นจึงยังขาดความโปร่งใส
และการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ

ช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่าน

ในอดีตที่ผ่านมา การมีเป้าหมายเดียวกันของคนในชาติในเรื่องทิศทางการพัฒนาประเทศให้เทียบเท่าประเทศตะวันตกเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญที่ทำให้ญี่ปุ่นสามารถพัฒนาประเทศได้อย่างรวดเร็วจนกลายมาเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของโลก แต่หลังจากเศรษฐกิจ ฟองสบู่ของญี่ปุ่นแตกเมื่อ 10 กว่าปีก่อน ญี่ปุ่นก็ขาดเป้าหมายร่วมกันระหว่างคนในชาติ ปัจจุบันจึงอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านและกำลังค้นหาตัวเองในหลายๆ ด้านดังต่อไปนี้

1. **ภาคธุรกิจ**

ปัญหาด้านประสิทธิภาพของ
หน่วยงานภาคธุรกิจ เกี่ยวเนื่องกับระบบ
Keiretsu ซึ่งเป็นกลุ่มธุรกิจที่ประกอบด้วย
ธนาคาร บริษัทการค้าและโรงงานผลิต
บริษัทต่างๆ ภายใน Keiretsu เดียวกัน
ก็จะปล่อยกู้ให้บริษัทในกลุ่ม ในขณะที่
เดียวกัน โรงงานก็จะซื้อวัตถุดิบจาก
บริษัทการค้าในกลุ่มของตน ระบบนี้นับ
เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง
เพราะทำให้เกิดความสะดวกในการหา
แหล่งเงินทุน วัตถุดิบ หรือแม้แต่ตลาด
เป็นการสร้างเครือข่ายการค้าแบบครบ
วงจรทำให้ญี่ปุ่นสามารถผลิตสินค้า
คุณภาพดี ราคาถูก ส่งไปขายทั่วโลก กลุ่ม
Keiretsu รู้จักกันดี ได้แก่ ภัตตาคารชิบูชิ มิตรชุกรูมิโตโม เป็นต้น

แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ที่ข้อมูล
สามารถสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็ว และ
กระแสการเปิดเสรีทางการค้าเกิดขึ้น
กว้างขวาง การหาแหล่งวัตถุดิบคุณภาพดี
ราคาถูกหรือการเปิดตลาดใหม่ๆ ไม่ใช่เรื่อง
ยากอีกต่อไป ความสัมพันธ์แบบบริษัท
ในเครือนี้จึงไม่ได้ทำให้ญี่ปุ่นได้เปรียบ
ในการแข่งขันอย่างในอดีต โครงสร้าง
ที่เคยทำให้ญี่ปุ่นผงาดเป็นยักษ์ใหญ่

ทางเศรษฐกิจโลก จึงกลายมาเป็นอุปสรรคในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจในปัจจุบัน

จากปัญหาข้างต้น ทำให้ภาคธุรกิจเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการเน้นการส่งออกสินค้าประเภทอุตสาหกรรมหนักมาเป็นสินค้าประเภทบริการและซอฟต์แวร์มากขึ้น อย่างที่ประเทศอุตสาหกรรมส่วนใหญ่ทำกัน

นอกจากนี้ ภาคธุรกิจเริ่มพึ่งพาข้าราชการประจำและนักการเมืองน้อยลง บริษัทต่างๆ หันมาปรับโครงสร้างภายในบริษัท และโครงสร้างย่อยในกลุ่ม Keiretsu เช่น ยกเลิกระบบการจ้างงานตลอดชีพ พิจารณาเลื่อนขั้นโดยพิจารณาจากความสามารถเป็นหลัก ควบรวมและเข้าซื้อกิจการอย่างกว้างขวางของภาคการธนาคารของญี่ปุ่นซึ่งเป็นแกนหลักของกลุ่ม Keiretsu เป็นต้น

2. ภาคราชการ

โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเอกชนกับราชการสามารถอยู่ได้ตราบใดที่เศรษฐกิจยังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง แต่เมื่อเศรษฐกิจหยุดเติบโต การกระทำของข้าราชการที่มักจะเอาตัวออกไปขวางการเปลี่ยนแปลงที่จะนำมาซึ่งการสูญเสียอำนาจหรือผลประโยชน์ขององค์กรที่ตนดูแลก็จะไม่ถูกมองว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาติอีกต่อไป ประชาชนก็เริ่มจับตามองมากขึ้น คดีฉ้อราษฎร์บังหลวงเริ่มเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ ประกอบกับนักธุรกิจเอกชนเริ่มเบือนหน้าการควบคุมจากข้าราชการจนท้ายที่สุด समाพันธ์ทางเศรษฐกิจ (Keidomei) ทั้งหลายในประเทศจึงเริ่มเปิดไฟเขียวกับการปฏิรูปราชการ

การปฏิรูปราชการเริ่มต้นขึ้นเมื่อปีที่แล้วภายใต้การนำของรัฐบาลของ

นายกรัฐมนตรี Koizumi เป็นการลดจำนวนกระทรวง ทบวงกรมต่างๆ และจำนวนข้าราชการ ตลอดจนยุบรวมหรือยกเลิกนิติบุคคลพิเศษต่างๆ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปที่เกิดขึ้นยังคงเน้นเพียงหลักการประสิทธิภาพแต่ไม่ได้มุ่งปรับปรุงด้านความโปร่งใสและความยุติธรรมซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิรูปเท่าที่ควร

3. ภาคการเมือง

การเมืองภายในประเทศ : พรรคการเมืองที่มีบทบาทและเป็นแรงสนับสนุนสำคัญต่อโครงสร้างความสัมพันธ์ที่มีความลึกซึ้งระหว่างนักการเมือง ข้าราชการประจำ และนักธุรกิจ ที่มีมาตลอด 45 ปีนี้คือ พรรค LDP แต่เมื่อเกิดภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมา เริ่มมีการต่อต้านพรรค LDP เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในระดับรากหญ้า ซึ่งนำโดยผู้ว่าราชการจังหวัดรุ่นใหม่ที่มีจำนวนมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้ว่าราชการจังหวัดรุ่นใหม่มักแสดงบทบาทในการคัดค้านโครงการก่อสร้างหรือนโยบายต่างๆ ของพรรค LDP ที่ไม่สมเหตุผล

ถึงแม้อิทธิพลของผู้ว่าฯ ส่วนใหญ่ยังไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากมากกว่าครึ่งของผู้ว่าฯ ญี่ปุ่นยังคงเป็นอดีตข้าราชการประจำ แต่แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องโดยประชาชนเริ่มหันมาสนับสนุนผู้สมัครคนนอกที่ไม่ได้มาจากพรรค LDP เช่น

ผู้สมัครจากพรรคคอมมิวนิสต์ นักเขียน ดาวตลก และดารา เพื่อปฏิเสธหนทางเดิมๆ ในการบริหารประเทศ

การเมืองระหว่างประเทศ:

ตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นคือ จีน ซึ่งจีนเริ่มเข้ามาบีบคั้นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ หรือการเมืองในภูมิภาค โดยมีการเสนอจัดทำเขตการค้าเสรีกับประเทศในกลุ่มอาเซียนภายในทศวรรษหน้าในการประชุมสุดยอดในระดับภูมิภาคที่ผ่านมา อิทธิพลของจีนที่เริ่มแผ่ขยายมาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้ญี่ปุ่นต้องเร่งเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อรักษาสถานภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจในภูมิภาคนี้ ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงพยายามทำข้อตกลงร่วมมือทางการค้ากับประเทศในภูมิภาคนี้โดยเริ่มแบบทวิภาคีก่อน อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญของญี่ปุ่นก็คือผลประโยชน์ทางการเกษตรของกลุ่มเกษตรกรญี่ปุ่น (ซึ่งเป็นกลุ่มสนับสนุนสำคัญของพรรค LDP) มักขัดกันกับผลประโยชน์ของเกษตรกรในกลุ่มประเทศอาเซียน ในปัจจุบันญี่ปุ่นจึงประสบความสำเร็จในการทำข้อตกลงทวิภาคีทางการค้ากับสิงคโปร์เท่านั้น เนื่องจากสิงคโปร์ไม่มีผลประโยชน์ที่ขัดกันกับญี่ปุ่นในเรื่องการเกษตร

ถึงแม้การปฏิรูปโครงสร้างทั้งระบบยังไม่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ด้านข้างต้นแสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างไม่ใช่เรื่องง่ายและต้องใช้เวลาอันยาวนาน ญี่ปุ่นจึงต้องอดทนต่อความเจ็บปวดที่จะได้รับเพื่อให้ได้มาซึ่งการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน

อ้างอิง

1. The Economist "A Survey on Japan" The Economist (April 20th-26th 2002), 2002
2. นกตล คุณวัฒน์ศิลป์ "อะไร? คือ โครงสร้างที่ญี่ปุ่นกำลังปฏิรูป" กรุงเทพธุรกิจ (พฤษภาคม 2545), 2545